२४९०

इ. वि. का. राजवाडे संशोधन मंडळ धुळें.

—: हस्त लिखित ग्रंथ संग्रह :—

ग्रंथ क्रमांक ९३५/के ८६[३५२]

ग्रंथ नाम चिद्रत्न.

विषय म. वेदांत.

" Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan Mumbai. "

क्र. नं. ३२

मराठी

निरंजन माधवकृत चिद्रत्न

४३४ वे: ६९

१०-८-६४

" Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai. "

(1)

॥श्रीगणेशायनमः॥श्रीसरस्वत्यैनमः॥श्रीगुरुभ्योनमः॥श्रीराम २१६
ब्रह्मानंदगुरु॥भावेंवंदुनिकल्पतरु॥चिंदृग्लाख्यरचीग्रंथा॥
कवीनिरंजनलोकहिता॥१॥श्रीमद्भवत्पूज्यपादशंकराचार्यज
गद्गुरुसांगीजेतेहिगुरुशीष्यसंवादमिषेंकरुनउत्तमाधीकारीया
सएकश्लोकेउपदेशकेला॥मध्यमाधीकारीयासश्लोकद्वयेउपदे
शकेला॥सामान्यअधीकारीयासश्लोकत्रयेकरुनउपदेशकेला
अहेतोपरमनिर्गलिततत्त्वबोधअहेयास्तव॥याचीव्याख्या
देशभाषेंकरुनकरीजेते॥श्लोक॥कोऽहंदेवोकोमनःसाक्षीमनो

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

(2)

मेद्दनूयत्नेभया ॥ नहिं देवस्त्वमेवासि एको देव इति श्रुतेः ॥१॥
२ ॥ टिका ॥ कोण्हियेक शिष्य गुणकुळ श्रिष्ट ॥ साधनचतुष्टय
संपन्न निजगुरुवरचरणारविंदास शरण होउन सांष्टांग
नमस्कार करून पुसता झाला ॥ कोदेव इत्ति ॥ ब्रह्म विष्णु शि
वादिक अनेक देव आहेत । त्याचा देवं मुच्यते सर्वे पार्थैः ॥ कस्त्वं मदामदं दे
वं मदज्ञोज्ञालु मईति ॥ त्रयस्त्रिंशा द्वै देवाः सोमपाः ॥ आष्टौ वसव एकाद २
ए शा रुद्रा द्वादशा दित्याः प्रजापतिश्च वषट्कारश्च ॥ एको देव सर्वभूतेषु दे
वत्वं देवतानांच ॥ महेशान्नापरो देवो ॥ इत्यादि श्रुति स्मृति पुराणो

A joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

(2A)

क देवशब्द बहुत्व आहे॥ ज्ञात्वा देवं या श्रुति वारुन देवास जाणुन अविद्यासंज्ञया दिक आष्टपाशा ज्ञाता होत॥ अष्टपाश ह्मणजे॥ घृणा शंका भयं लज्जा जुगुप्सा चैव पंचमी॥ कुलं जाति श्च शीलं च अष्टौ पाशाः प्रकीर्तिताः॥ ॥घृणा ह्मणजे दया॥ शंका ते अविद्या॥ जुगुप्सा ते निंदाशील ह्मणजे स्वभाव॥ श्लोक॥ अद्रोहः सर्व भूतेषु कर्मणा मनसा गिरा॥ अनुग्रहं च ज्ञानं च शील मेतद्विदुर्बुधाः॥ ज्या देवाचा ज्ञाने करुन हे आष्टपाश दूर होताति॥ तो देव कोण त्याचे जाणे कसे ते सांगावे॥ ऐसे विज्ञापिले गुरु सांगताहेत॥ यो मनःसाक्षि। अरे शिष्य सीखामणी॥ जो मनाचा साक्षी तो देव। मन ह्मणजे अंतःकरण मनो दशें द्रिया ध्यक्षं हृत्पद्म गोलके स्थितं॥ हृत्पद्म गोलक ह्मणजे॥ कमलकलिकेचा परि अधोमुख जास का लिज ह्मणताहेत त्या मध्ये अग्नि आहे। तेथे तेजस द्रव्य अन्नरस मय अंतःकरण उत्पन्न होते। त्याचा चार व्र

त्या
ति मनबु॰ चि॰ अ॰ दाहावृत्तीचा दसेंद्रिं ये॥ यों
सहस्त्रसहस्त्रवृत्ति याच्याती चा। अव्यवहीत दृष्टातो
साक्षी। तोच परमार्थिक जीवशुद्धत्वं पदार्थे। अं
तः॰

(3)

करणनिर्णयकश्लोक ॥ स्वछेंतःकरणेऽस्मि निःप्रसृमरेनेत्रादिमार्गेर्गते
ततद्बाह्यचयात्मनापरिणतेबिंबीभवंति चितिः॥ एकाप्यर्थमनोविषेन्नो
२ कवत्राहैतं प्रपन्नाहरत्सज्ञानं प्रकटीकरोति विषयान्ज्ञातंमयेदंत्विति ॥अ
स्यार्थः॥ सर्वाहुनिअंतःकरणपदार्थस्वस्थहे ॥ अत्रांचासूक्ष्मभागत्यापा
सूनझाले॥ कनिष्टमध्यमाभागसत्वपरिषमासहेदोनभागझालेलें अंतः
करणअत्रानिह्मणजेवज्रह्मणजेविद्युल्लतेचेपरिप्रसृमरह्मणजेप्र
संरणशीलपसरावेऐसास्वभाव॥ नेत्रादिमार्गेकरूनबाहेरनिघा
लेंहोत्सातेंबाह्यचयह्मणजे घटपटादि विषयसमुदायतदाकारेंकरू
नपरिणतहोतें॥ घटावच्छिन्नचैतन्यतेवृत्त्यवच्छिन्नहोतेंतेंचितिचें २

Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan Mumbai, joint project

(3A)

तन्य सर्वत्रव्यापकू एकहोत्साती अंतःकरण वृत्तिभेदेकरुन विषायवृत्तीभे
देकरुननाना ॥स्वारुपभासते॥जैसाप्रकाश अधःकारास नासूनघट
प्रकाशवितो तैसीं चित्ति तुल्ला ज्ञानासदूरकरुन विषय प्रगटकरीता तोते
व्हांघटम्यापाहिली ऐसाव्यवहार होतो॥बुद्धितत्स्थचिदाभासो द्वाव
पिव्यासुतो घटं॥तत्राज्ञानं धियानस्येदाभासेनस्येदाभासेन घटःस्फुरेत्
अर्थ॥बुधी॥अंतःकरणवृत्तीतीजमध्यें जो चिदाभासधें हे दोह्नि घटा
सव्यापिताहेतयावृत्तीकरुं घटाज्ञानदूरहोते॥चिदाभासे घटकुर्व
तोयालप्रतिबिंबच घटासभासविलो॥प्रतिबिंबकली घटयाति धांस्त
हीबिंबचेतन्यभासविते हा घट॥जाणतो॥अयं घटः॥ज्ञातो घटः॥वि

(५)

वुं वादि ह्मणतो घटज्ञान हेच बिंब चैतन्य घटास वृत्तीसं(स)वसिभासवितो ॥ ॥
याप्रकारें जें अंतःकरण त्याचा तो साक्षी तो देव त्यास जाणिलें असतां सर्व
पात्रान ष्ट होतात ॥ शिष्य ह्मणतो जी स्वामी ॥ हे ज्ञान तर अपणस्फुलभ सां
गीतले ॥ मनाचा साक्षी ह्मणुन ॥ माझे मी सर्व वस्तात्मक देखिजेत आहे ॥
तर मनाचा साक्षी मीच आहे ॥ गुरु ह्मणताहेत ॥ अरे तुझे मन तुस लाक
वले तर तेच देव आहे सु॥ मनाचे तादात्म्य तेच अज्ञान ॥ मनाचि भीन्न
तातेच ज्ञान ॥ भिन्न जो मना दिप पंचुता मिथ्या आत्मस्वरूपी कल्पीता झ
णुनयास प्रमाण श्रुतिः ॥ एको देवः सर्वभूतेषु गुढः सर्वव्यापी सर्वभूतां
तरात्मा ॥ कर्माध्यक्षः सर्वभूताधिवास साक्षीचेता केवलो निर्गुणश्च ॥ ३
श्रुत्यर्थः ॥ एक ब्रह्म अनेक ब्रह्मादिक ॥ तो आमृर्थ पदार्थ देव अहे ॥ दे
मूर्तीभेद निर्वर्तक

Joint property of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(५A) ब्रह्मण ज्ञे चैतन्यस्वरूप ॥ अकृत्तीम मनाद्यंतं देवनं देव उच्यते ॥ देवनं चैत
न्यं ॥ हा देव सूर्या सारिखा तटस्थ नव्हे याचे स्थान सांगतो ॥ सर्वभूतेषु स
र्वभूता च्या ठाई आहे ॥ सर्वी भूताच्या ठाई असता त्याभ सर्वी भूतास का
होतनाहि ॥ गुढः ॥ गुप्त आहे म्हणुन गुप्त म्हण ज्ञे आविद्यावेष्टीत म्हणुन बु
धी मध्ये गुढः आहे ॥ बुधीवरूप रिछी मअन्य पदार्थ झाला ऐसा भ्रांका नि
वारणार्थ सर्वव्यापी ॥ गगनवत व्यापक आहे ऐसे दर्शविले गगनवत सर्वभूता
व्यापक ब्रह्मणता जलवत संज्ञाय झाल्याते निवारणार्थ सर्वभूतांतरात्मा ॥ अ च्या अंतरा
स्यगात्मा साक्षी कुटस्थ तो जडक सा होईल सर्वांचा भासक ॥ य आत्मास स त्मा ३
र्वांतिर इति श्रुते ॥ अंतरात्मा ज्ञात्या तरी जीव ज्ञाला कर्म कर्ता फळ भोक्ता

(5)

ऐसेशी अस्याका असतासांगतो ॥ कर्माध्यक्षः कर्माचाअध्यक्षह्मणजेप्र
४ रक ॥ इंद्रियादिकर्मकर्तेत्याजपासूनकरवितोयाजवरुनअनेकद्वैतस्या
चाअक्षेध्ये सिधजालाअद्वैतबादबुडालाऐसप्राप्तझालेअसता सर्वभू
तांधिवासः ॥ सर्वभूताचाअधिवासह्मणजेअधिष्टान ॥ कल्पीताचाअ
धारत्यासअधिष्टानह्मणावे ॥ रजताचिशुक्ति अधिष्टान नव्हे ॥ दोनिपदा
र्थसिमानसत्ताकह्मणुनसर्वभूताचाभासईअस्तिभातिप्रिय ॥ सत्तास्फुर्तिआं
नंदलीनिभ्रासत्ताहेतनामरूपेभीन्नभासताहेतआतसर्वाधिष्टानयेक ॥ ४
साक्षीपूर्वीकर्माचाअध्यक्षह्मणजेप्रेरकह्मणतासोपाधिसोपाधिकयतो
तोउपाधिनिरसनकरावयासीसाक्षीह्मणुनबोलला ॥ साक्षीद्रष्टामात्र

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(5A)

प्रेरक विकारी का हि नव्हे ॥ जो विकारी व्यवहारीक जीवत्याचा ।हि।हा साक्षी ॥
चेता केवळ चैतन्य स्वरूप ॥ केवळ ह्मणजे अद्वितीय ॥ निर्गुणश्च ॥ निर्गुण ह्म
णजे धर्माधर्मादि रहित तो निर्गुण किंबहुना निर्विशेष शून्य हाच काराचा अ
र्थ ॥ ॥ इति येक श्लोकोपदेशः ॥ अथ श्लोकद्वयोपदेशः ॥ हृन्नाडी द्वियगा
सुषुप्ति निद्रा स्वप्न प्रबोधभाक् ॥ परमात्मा नभोभास श्रया माया स्वशक्ति स्थियं
तकारिणी ॥ २ ॥ जीवात्मा परमात्मा नोभास को बुधि माययोः ॥ भास्वयो
रुभयोस्त्यागे निःषेषे भान मद्वयं ॥ ३ ॥ टीका ॥ हृंनाडी ह्मणजे हृदय पुंडरीक
कमळ केळीचे परि मांस गोळक त्याचे उर्ध्वभागी कंदनाळ ॥ नेत्र पर्यंत एक
रूप नाडी आहे ते हृदयकमळ ह्मणावे तेंच पुरीतत ह्मणावे ॥ त्या मध्ये सूक्ष्म

(6)

नाडीसांलखीलनहोतेअंतःकर्णतेस्फुर्तिअंतःकरणाचि ॥ तेचअंतः
करणअधोंमुखहोउनकंठपर्यंतअलेस्वप्नह्मणावे ॥ तेंचअंतकरणपु
५ र्तेनेत्रपर्यंतिअलेह्मणजेप्रबोधझाला ॥ जागेरावस्थाझालि ॥ जीवाची
उपाधिअंतःकरणतीप्रकारेपरिपात्तहोतेत्याचेप्रकारेपरमात्मोपाधिमा
यास्रष्टीस्थितिप्रलयकर्ताहोते ॥ मायाह्मणजेसमष्टीकारणदेहअ
ज्ञानतेचमाया ॥ तेइश्वराचिउपाधि ॥ इश्वरह्मणजेशुद्धचैतन्यब्रह्म
आणिमायातत्प्रतिबिंबतिनिमिळोनइश्वर जीवसाक्षीबुद्धिचाभा
सक ॥ इश्वरसाक्षीमायाचाभासकबुधीमायादोनिभास्य ॥ यावि ५
कानियादोनिमिथ्याजाणुनत्याचात्यागकेलाअसताअद्वैतचैतन्य

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(6A)

येकाराहितेत्यासभानह्मणावे ॥ अद्वैतत्वचेतन्यह्मणावे ॥ इतिश्लोकद्वयोप
देशः ॥ अथत्रीश्लोकी ॥ सदेवोत्यादिवाक्ययोक्त मद्वयंसर्वकारणएकमेवा
द्वयंब्रह्मतत्छब्देनोपलक्षितं ॥४॥ टिका ॥ तत्वमसीवाक्यार्थसांगावयाकार
णेतत्पदाचालक्ष्यार्थसांगतो ॥ सदेवसोम्यदमग्रआसीत् ॥ छांदोग्यापनि
षदामध्येऐसेउदालकानेश्वेतकेतुनामपुत्राप्रतिसांगीतलें ॥ तेंचसर्वा
चेकारणएकअद्वितीयउपाधिरहितलेंचतछब्दे लक्षितजाणावे ॥४॥ अ
तात्वंपदाचालक्षार्थसांगतो ॥ हंकारादिदेहांतोनोद्योनात्माघटादिवत् ॥
तत्साक्षिसर्वभोज्यातिरस्मात्वंपदलक्षितः ॥५॥ अहंकारापासूनस्थूल

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(७)

देहपर्यंतंअंतःअहंवृत्ती॥बाह्यइदंवृत्तीसंपूर्णपंचकोशवेद्यअहेत॥
वेद्यह्मणजेविषयआहेत॥विषईविद्यनाहि॥विषईनाशविविषयई
त्विवचनात॥विषईआत्मातोअध्यासाचाइंद्रियाचाविषयनव्हे॥वेद्यपदार्थ
विषयघटादिवस्तूजडआहेत॥याचाजोसाक्षीसर्वगज्योतिह्मणजेप्रकाश
६ कअसालोत्वंपदाचालक्षार्थ॥५॥असोपदाचाऐक्यार्थसांगतो॥तत्व
मोःसंगलोसत्याद्वैपारोक्ष्यविवर्जितः॥विरुद्धपदसंस्थागास्तूर्णबोधो १८
वशिष्यते॥६॥ टिका॥तत्वंपदार्थाचेएकीकरणकेलेअसतां द्वित्वपरो
क्षत्वदोहिंजातोहेत॥द्वित्वजीवनीष्टपरोक्षत्वईश्वरनिष्टहेविरुद्धप ६

(7A)

पदार्थयाच्यास्त्यागे करुन पूर्ण बोधस्वरूप ब्रह्मचअवशिष्टराहातो॥
॥६॥ ऐसा त्री श्लोकीउपदेश ॥ ॥ इतिश्रीमत्परमहंसरामयब्रह्मा
नंदनाथशिष्यनिरंजनमाधवयोगी विरचितचित्रत्ननाम कश्लोकी पद
टिकासमाप्तः॥ ॥श्री॥ ॥ छ॥ ॥श्रीसद्गुरुप्रसन्नमस्तु॥
बाळकृष्णभटात्मजनारायणभटेन लिखितंस्वकार्येवापरकार्यं॥
शके॥ १७५४ वैशाखशुध १३॥ ॥ श्रीपांडुरंगार्पणमस्तु॥ ॥

॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

मूळ प्रत पाहण्यासाठी संपर्क

इतिहासाचार्य वि.का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे

राजवाडे पथ, गल्ली नं. १, धुळे-४२४००१ (महाराष्ट्र)

दूरध्वनी क्रमांक (०२५६२) २३३८४८

Email ID : rajwademandaldhule@gmail.com